

**HATÁRREVÍZIÓ,
NAGYHATALMI
ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS,
FELSZABADULÁS**

**Az első bécsi döntés
története és emlékezete**

Észak-Komárom, 2018. november 28.

ABSZTRAKTOK

HATÁRREVÍZIÓ,
NAGYHATALMI ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS,
FELSZABADULÁS
Az első bécsi döntés története és emlékezete
Komárom, 2018. május 23.
ABSZTRAKTOK

Szerkesztő:
Novák Anikó

Kiadó:
TéKa
Szlovákiai Magyar Fiatalok Tudományos és Kulturális Társulása
Komárom, 2018

Lektor:
Novák Anikó

Tördelő:
Bóna László

Nyomdai előkészítő:
Bencze Dávid

ISBN 978-80-972742-3-8
EAN 9788097274238

A kiadvány megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma
és Komáromi Városi Hivatal támogatta.

PROGRAM

**HATÁRREVÍZIÓ,
NAGYHATALMI ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS, FELSZABADULÁS**
Az első bécsi döntés története és emlékezete
Nemzetközi konferencia

Szervező:

TéKa – Szlovákiai Magyar Fiatalok Tudományos és Kulturális
Társulása

Időpont:

2018. november 28.

Helyszín:

Észak-Komárom, Megyeháza, nagyterem (Župná, 15.)

- 8.00–9.30 Regisztráció
9.30–10.00 Megnyitó, köszöntők

I. RÉSZ

Moderátor: Bencze Dávid (EKE BTK)

- 10.00–10.20 Romsics Ignác (EKE): 1938 – az utolsó békeév
10.20–10.40 Szarka László (MTA TTI – SJE): Az első bécsi
döntés végrehajtása
10.40–11.00 Zeidler Miklós (MTA TTI): Revizionista
közhangulat az első bécsi döntés előtt és után
11.00–11.20 Filep Tamás Gusztáv (MTA TK): Magyar írók,
közírók az első bécsi döntés következményeiről
11.20–12.00 Vita
12.00–13.30 Ebéd a Duna Panzióban

II. RÉSZ

Moderátor: Szarka László (MTA TTI – SJE)

- 13.30–13.50 Bencze Dávid (EKE BTK): Az első bécsi döntés a magyar és a szlovák historiográfiában
- 13.50–14.10 Miklós Dániel (ELTE BTK): A csehszlovák–magyar diplomáciai viszony változása a müncheni döntés után
- 14.10–14.30 Uzonyi Anita (DE BTK): Az első bécsi döntés egy magyar diplomata visszaemlékezésének tükrében
- 14.30–14.50 Köő Artúr (KRE BTK): „23 óra 59 perc”, a Trianon Múzeum Kárpát-medencei kutatási programjának felvázolása – avagy mesélnek-e, s ha igen, akkor miről mesélnek a revízió szemtanúi?
- 14.50–15.30 Vita
- 15.30–16.00 Szünet

III. RÉSZ

Moderátor: Filep Tamás Gusztáv (MTA TK)

- 16.00–16.20 Szuda Krisztina Eszter (ELTE BTK): Az 1938. évi őszi események megjelenítése a korabeli magyarországi vidéki sajtóban
- 16.20–16.40 Tóth Marcell László (SzE) – Pokornyi Gábor (Klapka György Múzeum): A Szent Jobb látogatása Komáromban 1938-ban
- 16.40–17.00 Bajcsi Ildikó (EKE BTK): Az első bécsi döntés következményei a csehszlovákiai magyar sarlós értelmiségre
- 17.00–17.20 Vita, zárszó

Az első bécsi döntés a szlovák és a magyar historiográfiában

Szerző: Bencze Dávid (doktorandusz, II. évfolyam)

Intézmény: Eszterházy Károly Egyetem, Bölcsészettudományi Kar

A bécsi döntőbírósi határozat alapvetően befolyásolta az újonnan államalkotóvá lett addigi közel egymilliós csehszlovákiai magyar kisebbség helyzetét, Magyarország és Csehszlovákia, majd Szlovákia kapcsolatát. A következmények megítélése a kihirdetést követően mindkét érdekelt államban azonnal megkezdődött. Az egyik oldalon ekkor már marginalizálódott a dicsőséges győzelem, a trianoni határok megváltoztathatóságának a ténye. A másik oldalon pedig Jozef Tiso miniszterelnök szavaiból merítve a mindent elvesztettünk, valamint a magyarok hajthatatlan örökös területrevíziós fenyegetésének a ténye.

Az előadás fő célja, hogy bemutassa a szlovák és a magyar történetírás bécsi döntéssel, annak megítélésével kapcsolatos mesternarratíváit. Magyarország két világháború közötti külpolitikai törekvéseinek legfőbb célkitűzését a trianoni államhatárok revíziója jelentette. A tömbmagyarságot kettévágó trianoni határok revíziójának társadalmi támogatottsága kezdettől fogva jórészt azon alapult, hogy a trianoni békeszerződésben a magyar államhatárok nagyobbik részénél az etnikai szempontokat rendre alárendelték az újonnan létrejövő államok földrajzi, stratégiai, gazdasági, közlekedési, igényeinek és érdekeinek. Ugyanakkor a két világháború között az integrális revízió az ominózus beszédek retorikájában mindvégig jelen volt.

A közéleti szereplők tekintetében kiemelkedő lehet Márai Sándor, Jócsik Lajos, vagy Szvatkó Pál visszaemlékezése. A legfontosabb visszaemlékezések közé tartozik a teljesség igénye nélkül Márai Sándortól az *Ajándék a végzettől*, Jócsik Lajostól az *Is-*

kola a magyarságra, a Borsody István szerkesztésében megjelent *Magyarok Csehszlovákiában*, valamint Szvatkó Páltól a *Visszatért magyarok*, Peéry Rezsőtől a *Peremmagyarok az idő sodrában*. A két háború között megjelenő reflexiószerű írások talán az idő múlásával egyre jobban felértékelődnek a történelemtudomány számára is.

A második világháború után pedig az emigrációba kényszerült szerzőktől találunk visszaemlékezéseket az 1938-as eseményekről. Ide sorolható Barcza Györgytől a *Diplomata-emlékeim 1911–1945* és Rónai Andrástól a *Térképezett történelem*.

A kommunista térnyerés időszakban a baloldali történetírás sokkal nagyobb figyelmet fordított a történelem kanonizálására, mintsem az értelmezések szabad megfogalmazására. Elsőként Andics Erzsébet karmesteri szerepére kívántak hivatkozni abban, hogy mit kell gondolnunk a Tanácsköztársaságról, Trianonról, vagy éppen a Horthy-korszakról és a revízióról. Andics a *Fasiszmus és reakció Magyarországon* című művében már 1945-ben megszabta a narratíva irányvonalát. A szélsőséges és nem egyszer pontatlan megállapításokkal teletűzdelt munka a fasiszta erők előretöréseként könyvelte el a korszakot, s ebben a szellemben a revíziós sikerek kapcsán a politikai elit imperialista céljainak az alárendeléséről értekezett.

A témával foglalkozó historiográfiai szempontú megközelítések csupán a hatvanas évek közepétől jelentek meg Magyarországon. A magyar történészeket az 1938 nyarától az első bécsi döntésig terjedő időszak diplomáciai és politikai eseményeinek feldolgozása, valamint a területi visszacsatolások után a magyar fél által elkövetett visszaélések kérdésének elemzése foglalkoztatta leginkább. Ezek az elemzések azonban magukon viselik az ideológiai kötöttségekből adódó jellegzetességeket, és érezhetően a „bűnös nemzet”, prekoncepciójától átitatva sokszor túlzott önkritikát gyakorolnak, nem egyszer a szlovák nacionalista szempontok egy részének átültetésével.

A második Magyarország szintézis megszületésében fontos a Molnár Erik-féle könyv, amely már csiráiban igyekezett a historizmus alapfeltételeinek megfelelni.

A forráskiadás tekintetében figyelemre méltó az Ádám Magda szerkesztésében megjelent *A müncheni egyezmény létrejötte és Magyarország külpolitikája*, vagy a *Magyarország külpolitikája 1938–1939*, valamint a Szinai Miklós és Szűcs László szerkesztésében közreadott *Horthy Miklós titkos iratai* című kiadvány. De ugyanúgy elkészült a *Bethlen István titkos iratai* című könyv is. Az egyik legnagyobb volumenű forráskiadványa *A wilhelmstrasse és Magyarország* című munka, amelyet Ránki György, Palményi Ervin Tilkovszky Lóránt és Juhász Gyula szerkesztett.

Ennek ellenére egyértelműen megállapítható, hogy a korszak eseményeit kutató magyar szakemberek az ideológiai elvárások kényszerén túl a tudományosság kritériumainak messzemenő figyelembevételével, a források aprólékos feldolgozásával valamint a nemzetközi kitekintés iránti nagyobb fogékonysággal már ekkor némi előnyre tettek szert a nemzetvédő és önigazoló elemek befolyásától nehezen szabaduló szlovák kollégáikkal szemben.

A Horthy-korszak és különösen a második világháború előtti évek magyar külpolitikájának a feldolgozásában a magyarországi szerzők közül Ádám Magda, Juhász Gyula, Ránki György, Kerekes Lajos forráskiadványai és monográfiái alapozták meg a szakszerű magyar diplomáciatörténeti kutatásokat.

Az első bécsi döntés kül- és belpolitikai, illetve nagyhatalmi kontextusát vizsgáló történészek közül Pritz Pál foglalkozott számos munkájában a témakör kulcskérdéseivel. Összefoglaló igényű munkái közül a *Magyar diplomácia a két háború között*, *A trianoni Magyarország* vagy legújabban *Az objektivitás mítosza? Hazánk és a nagyvilág* fontos művekké váltak a történetírás számára.

Az elmúlt évtizedek magyar történetírásának egyik legkiemelkedőbb alkotója, Romsics Ignác több alapvető, összefoglaló munka szerzőjeként és szerkesztőjeként fejtette ki véleményét a magyar

revíziós külpolitikáról. Legfontosabb monográfiáiban, tanulmányköteteiben rendszeresen visszatérő elemzési szempont a kelet-közép-európai régió és azon belül a magyar politika nagyhatalmi befolyásoltsága. Többek között bemutatta téziseit *Magyarország története a XX. században* című művében és Bethlen Istvánról készített életrajzában is. Ugyancsak fontos kötete a *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*, illetve szintézise, a *Magyarország története*. Ezekkel a művekkel sikerült Romsics Ignácnak az eddigi legátfogóbb képet felrajzolnia a Horthy-korszak magyar külpolitikájának történeteiről. A diplomáciatörténeti megközelítések egyik kiemelkedő történésze Ormos Mária, mivel műveiben az európai kontextuson keresztül láttatja a 38-as eseményeket. Ilyenek szemléletűek biográfiai művei, a *Mussolini és Hitler* vagy *Magyarország a két világháború korában*. Romsics Ignác tanítványaiból lett történészek, mint például Ablonczy Balázs és Zeidler Miklós munkássága is kiemelkedő a téma szakszerűsödése tekintetében.

A szlovákiai magyar történészek közül kettőt kell említünk. Az egyik Popély Gyula, aki Felvidék-sorozatának a negyedik kötetében foglalkozik a szlovákiai magyarság 1938-as eseményeivel. Popély alapvetően a sérelmi történetírás narratívájához szokott történész, aki kisebbségi szemszögből fogalmazta meg téziseit. A témánk szempontjából elengedhetetlen Simon Attila munkásságáról beszélni. Simon munkáiban az elemző és kritikai történetírás kritériumait megtartva értékeli az 1938-as történelmi folyamatot főként a szlovákiai magyarság szemszögéből. Ebben a tekintetben Simon Attila olyan műveit kell kiemelni, mint a *Rövid esztendő krónikája*, a *Küzdelem a városért: Pozsony és a pozsonyi magyarok 1938–39*, a *Magyar idők a felvidéken*, valamint legújabb könyve, amely a *Csak álltunk és sírtunk* címmel jelent meg. A könyv a szlovákiai magyarok alulnézeti szemszögéből interpretálja az eseményeket. Szarka László, rengeteg résztémában foglalkozott a szlovákiai magyarság történetével. Sallai Gergellyel és Fedinec Csillával közös szerkesztésében jelent meg az első bécsi döntés okirattára,

amelybe olyan diplomáciatörténeti iratokat gyűjtöttek össze, hogy az talán a téma feldolgozásában a legtöbbet segítette a történelemtudománynak. A 720 oldalas gyűjtemény 8 ország 12 levéltárának diplomáciai dokumentumait tartalmazza.

Összességében elmondható, hogy a magyar történeti felfogás szerint a müncheni egyezmény létrejötte a magyar kormányzat számára éppen azt igazolja, hogy az első világháború utáni békeszerződések területi rendelkezései felülvizsgálatának alternatívája a korabeli európai politikában. Az egyezmény kijelölte a magyar politika revíziós mozgásterét, amelynek következményeként Magyarország számára csupán a tárgyalásos mód és csak az etnikai elv maradt meg lehetőségnek Csehszlovákiával szemben. A komáromi tárgyalásokat, amelyek 80 éve zajlottak, kimaradt lehetőségként könyvelhetjük el a két nemzet történelmében. A sikertelen tárgyalások eredményeként a döntőbírótság Bécsben kimondta a trianoni határok etnikai alapú revízióját. Nagy-Britannia és Franciaország nem vett részt a döntésben, így az olasz és német külügyminiszterek nyugtázták a bécsi döntést. Nagy-Britannia ugyan szóban jogerősnek ismerte el a bécsi döntést, de csak szóban.

A szlovák történetírás tekintetében is egy bizonyos fejlődési dinamika figyelhető meg. A bécsi döntés cáfolati szándékáról mutatott tanúbizonyságot a két háború közötti csehszlovák tudományosság, amelyhez csatlakozott a propagandairódalom és a sajtó is. A szlovák érvrendszer vitatta az új határoknak az önálló szlovák államra nézve kötelező jellegét, mondván, a bécsi döntést még František Chvalkovský csehszlovák külügyminiszter írta alá. Sőt, nem ritka, hogy a „történetírás” nem egy képviselője ebben az időben a kulturálisan és fajilag alsóbbrendű magyar betolakodókról értekezett. Ezt a tényt Peéry Rezső is megörökítette a *Gondolatok a tehervagonban* című munkájában.

A második világháború időszakában, Szlovákiában a tudományok magasabb szintű művelői sem tudták kivonni magukat a korszellem diktálta hangulat hatása alól. Branislav Varsík pozso-

nyi egyetemi tanár például magyar kortársa szerint elkalandozik a tudományos bizonyítás mezejéről és minden esetben a meggyőzőbb propagandisztikus eszközt választja.

A kérdés csehszlovákiai (historiográfiai szempontú) feldolgozásának első hullámát a hatvanas években készült munkák jelentik, amikor némi politikai és ideológiai enyhülés következtében a szlovák történésztársadalomnak alkalma nyílt olyan kérdésekről is (ideológiai korlátok közé szorított) eszmecserét folytatni, amelyek a második világháborút követő kommunista hatalomátvétel óta tabunak számítottak. Ez a jelenség azonban éppen a marxista ideológiai köntösbe bújtatott nacionalista megközelítések megjelenésének kedvezett. A kommunista történetírás Csehszlovákiában alapvetően prekonceptiók „bizonyítására” helyezte a hangsúlyt, például a magyarok bűnösségének alátámasztását szolgáló felfogást közvetítettek.

A huszadik századi nemzeti konfliktusok kutatásának reneszánsza a rendszerváltás időszakban bontakozott ki ismét. A téma részletes feldolgozását a szlovák történésztársadalom nemzeti szárnyának képviselői végezték el újra (Milan Ďurica, Ladislav Deák), de a szlovák történelem ideológiai szempontok mellőzésével is lehetségessé vált feldolgozása keretében a legtöbb szlovák historiográfus szintén érintette a korszakot (Štefan Šutaj, Dušan Kováč, Lubomír Lipták).

A szlovák szerzők közül Ladislav Deák az eseménysorozatot meglehetősen tendenciózus és lényegében kategorikusan elítélő megközelítésben tárgyalta, amely napjainkban is igen népszerű. Deák a kilencvenes években megjelent munkáiban még ragaszkodik a magyar kisebbség bűnösségének elméletéhez, amely szerint a magyarság a csehszlovák állam szétverésének egyik okozója volt, majd a Magyarországhoz visszacsatolt területeken támogatta a Horthy-rendszer szlovákellenes politikáját.

A komáromi tárgyalásokkal kapcsolatban a szlovák történész, Ladislav Deák a források alapján arra a következtetésre jutott,

hogy a magyaroknak nem állt érdekükben a megegyezés, számunkra viszont már nem ténybeli kérdés, hogy éppen a csehszlovák fél folytatta e szellemben a megbeszéléseket. A komáromi tárgyalásokkal kapcsolatos másik téves nézete, amelyet készpénznek vett, hogy a tárgyalások de facto etnikai alapon történő területátadásról folytak, a történelmi Magyarország területén 1910-ben végrehajtott utolsó népszámlálás megbízhatatlanságáról alkotott álláspontot emelte ki. Holott egy történész az 1910-es és az 1930-as számlálás igazságtartalmáról nem dönthet.

Feltétlenül megemlítendő, hogy a komáromi tárgyalásokat követő diplomáciai események elemzésekor Deák, korábbi felfogásával részben ellentétben figyelmet szentel a magyarokkal egyre barátságtalanabb német, valamint az igen barátságos olasz magatartásból adódó német–olasz nézetkülönbség kérdésének.

A szlovák történetírás a csehszlovákiai magyar kisebbség magatartásának megítélését illetően a korábbiakhoz képest egy árnyalattal mérsékeltebb álláspontot foglal el. A vezető szlovák történészek munkái után már Deák újabb műveiben nem szerepel a magyar kisebbség „ötödik hadoszlopként” történő meghatározása, helyette az 1920. évi impériumváltozást követő korszakban a csehszlovák államhoz lojális magyar közösségről esik szó, amely úgymond csupán a müncheni krízis után nem volt képes ellenállni a magyar nacionalizmusnak.

Szintén elfogadhatatlan azonban Deáknak a magyarlakta területekre a csehszlovák földreform keretében letelepített kolonisták kérdését illető tézise, miszerint a telepések az 1938-as évet megelőző mintegy húsz évben „szabad népmozgás keretében »érkeztek délre«”. Pedig a letelepült kolonistákat az őslakos magyar lakosság idegen elemnek tekintette. Többek között Simon Attila is már többször bebizonyította Deák állításának az ellenkezőjét.

A szlovák történelem klasszikus diplomáciatörténeti iskolájához tartozó szerzők fontos kiadványokban elemezték a második Csehszlovákia rövid periódusát. Közülük Valerián Bystrický *Od*

autonómie k vzniku Slovenského štátu című munkája, a szlovák–magyar kapcsolatokban Dagmar Čierna-Lantayová, illetve Milan Krajčovič írásai a legkiemelkedőbbek a rendszerváltást követő időszakban.

A fiatalabb szlovák történészek közt Martin Hetényi érdemel figyelmet, aki módszeres forrásbázis felhasználásával írja az 1938 és 1945 közötti időszakkal foglalkozó munkáit (*Slovensko-maďarské pomedzie v rokoch 1938–1945, Zjednotená Maďarská Strana na Slovensku 1938–1945*).

A 2008-ban tartott évfordulós szlovák konferencián Dušan Čaplovič egyoldalúan a magyar revíziós politikában jelölte meg a magyar–szlovák konfliktus okát, amelynek a fő központja – szerinte – a bécsi döntés, mivel a trianoni határok megváltoztathatóságának a megtestesítője a két nép történetében.

A szlovák történetírás a legutóbbi években sokkal inkább foglalkozik a szlovák állam létrejöttével, bár a nacionalista narratíva még mindig jelen van a szlovák történetírásban. Viszont sokkal ígéretesebb, hogy egyfajta igény mutatkozik, főleg a fiatalabb történészgeneráció részéről, a többszemponútú történelemszemlélet aspektusainak beépítésére a tanulmányokba.

A csehszlovák–magyar diplomáciai viszony változása a müncheni döntés után

Szerző: Miklós Dániel (doktorjelölt)

Intézmény: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar

Doktori disszertációm témájának (csehszlovák–magyar kapcsolatok 1938 és 1945 között) kezdő és egyben igen fontos résztémája a budapesti és a prágai vezetés viszonya a második csehszlovák köztársaság idején. A müncheni szerződés után gyökeresen átalakuló Csehszlovákia számára a megjelenő külső és belső problémák is jelentősnek bizonyultak – ezek közül csak az egyik volt a magyar revíziós követelések teljesítése. A csehszlovák államszervezetben beállt változást a budapesti kormányzat is észrevette, annak ellenére is, hogy belső problémáival is küszködött az Imrédy Béla vezette kabinet, valamint hogy a diplomácia erőforrásait leginkább a komáromi tárgyalások, valamint a bécsi döntés kötötték le.

A téma kutatása során főként levéltári forrásokra támaszkodtam. Mind a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának, mind a Cseh Külügyi Levéltár által őrzött iratok hasznosnak bizonyultak számomra. Szintén fontos forrásanyagot képeztek a korabeli újságok, amelyekben a korabeli közéleti, politikai aktorok véleménye a csehszlovák–magyar viszonyról nemcsak publicisztikákban jelent meg, hanem sok esetben a rádióbeszédekről is értékes leiratokat közöltek a lapok. A különböző dokumentumgyűjtemények is nagy segítséget jelentettek a téma kutatásánál. Ezek közül kiemelendő a tavaly megjelent *Az első bécsi döntés okmánytára*, amelynek anyaga már önmagában is közel elégséges a téma bemutatásához. A főleg a bécsi döntéssel, valamint az 1939. márciusi – főleg a kárpátaljai – eseményekkel foglalkozó szakirodalomra szintén támaszkodtam, igaz, ezek nagy általánosságban keveset foglalkoztak a két ország viszonyával.

Fontos ugyanakkor hangsúlyozni: a kutatásaim elsősorban a budapesti és a prágai hivatalos vezetés kapcsolatára tértek ki, így a Magyarországon jobban ismert, kutatott magyar–szlovák viszony nem tartozik jelen esetben munkám fősodrába. Ez mindazonáltal egyáltalán nem azt jelenti, hogy az autonóm szlovák kormány nem jelenik meg szereplőként a téma tárgyalása során. Általános megállapításaim között szerepel ugyanis, hogy nem véletlen, hogy az átalakuló prágai vezetés a Tiso-kabinetet küldte tárgyalni Komáromba 1938 októberében.

Budapest és Prága viszonyát illetően a disszertációmmal kapcsolatos kutatásaim során feltűnt, hogyha nem is vált baráti a két ország kapcsolata a második csehszlovák állam idején, azonban az ellentétek – hol csak szavak, hol tettek szintjén – enyhültek. A müncheni döntés okozta sokk a kortársak számára azt bizonyította, hogy az első köztársaság külpolitikája kudarc volt. Ennek egyik jele az volt, hogy az ekkor már államelnökként működő, korábbi „örökös külügyminiszter” Edvard Beneš nemcsak lemondott posztjáról, hanem az ő emberének tartott Kamil Krofta is távozott a Černín-palotából. A külügyminiszter pedig a németbarátként ismert, korábbi római követ, František Chvalkovský lett, aki hat éves római tartózkodását kapcsolatépítésre is használta.

A müncheni döntést követően már ez jelezte, hogy Csehszlovákiában változások fognak bekövetkezni. 1938 őszén le is zajlott az autoriter fordulat az országban, amely egyben föderatívává vált, mivel Szlovákia és Kárpátalja jogot kapott arra, hogy autonóm módon intézhessen egyes ügyeit. Pozsony esetében a külügyek intézése nem került a Tiso-kormány kezébe, azonban abból a megfontolásból, hogy a magyarlakta területek nem a cseh tartományokhoz tartoznak, hanem Szlovenszkóhoz, a komáromi tárgyalások alatt saját „belügyéről” egyeztetett az éppen csak megalakult kabinet.

Cseh részről ez a lépés mutathatja, hogy Prága nem kívánt ismét összetűzésbe kerülni Budapesttel, ugyanakkor gesztust is gyakorolt a magyar fél felé, hiszen a szlovákokkal mint „ismerő-

sökkel” tárgyalhattak – ennek a nézőpontnak a csehszlovák külügyminiszter-helyettese, a szlovák nemzetiségű Ivan Krno is hangot adott. Másrészt a szlovákok előtérbe helyezése cseh részről két okból lehetett hasznos: egyrészt a frissen létrejött Tiso-kabinetet a mély vízbe dobták, azzal, hogy Szlovenszko egyes részeinek elcsatolásáról kellett tárgyalniuk, másrészt az egyeztetések kútba esése után lehetett arra is hivatkozni, hogy Prága a jobb érthetőségért (szó szerint kell érteni, hiszen a delegációk magyarul ülészttek) mindent megpróbált, azonban a magyar igények miatt megakadt a folyamat.

A tárgyalások valóban megakadtak, azonban Budapest és Prága részéről is hangoztatták, hogy fontos kialakítani a jobb viszonyt Magyarország és a megváltozott nevű Cseh-Szlovákia között. Mindkét államban továbbá megjelent az a vélemény, hogy Beneš „nagy hatalmi” tervei helyett Prága felismerve saját helyzetét már inkább a szomszédokkal való jó viszonyra törekszik. Ez azonban nem volt feltétlenül belső felismerés: az átalakuló állami vezetés rájött, hogy jövője Németországtól függ, így a „fazonírozott” bel- és külpolitikával azt is el kívánták érni, hogy Berlin ismerje el az új államhatárokat, amelyre viszont az nem volt hajlandó.

Magyarország és Cseh-Szlovákia viszonya ugyanakkor annyiból változott, hogy a döntőbíráskodás kikéréséről gyorsan megállapodtak a felek (hogy aztán erőteljes lobbitevékenységet fejtsenek ki Németországban és Olaszországban a saját igazuk bizonyítására), majd később a november 2-án kihirdetett különböző vegyesbizottságok munkája is olajozottan zajlott.

A vizsgált időszakban két fegyveres incidens, a nagyszalánci és a munkácsi okozott jelentős problémát a két ország viszonyában, azonban a helyzet orvoslása közben Miloš Kobr budapesti cseh-szlovák követ már arról jelentett Prágának, hogy akár a két külügyminiszter, František Chvalkovský és Csáky István találkozóját is meg lehetne szervezni. Emellett Vöornle Jánost a regnáló Syrový-kormány ki akarta tüntetni, mivel a külügyminiszter-

helyettesége előtt a prágai magyar követségen szolgált, azonban ezt a gesztust a munkácsi, „vízkereszti csata” miatt elutasította Budapest.

A két állam viszonyának másik neuralgikus pontja Kárpátalja volt, amely terület esetében Magyarország nem tudott etnikai okokra, csakis földrajzi és politikai okokra hivatkozni a revízió esetén. Prága tisztában volt ezzel, azonban a tartomány többszörösen összetett helyzete nem könnyítette meg a központi vezetés helyzetét, hogy Huszton érvényt szerezzen akaratának. Az egyre terhesebbé váló Kárpátalja kapcsán egy alkalommal, 1939 márciusának elején Cseh-Szlovákia nem hivatalos úton felajánlotta a területet, azonban mire Budapesten egyáltalán megfontolták volna a lehetőséget, megtörtént a szomszédos állam szétesése – az autonóm tartomány sorsát pedig saját kezűleg döntötte el a magyar fél.

A második csehszlovák állam és Magyarország viszonya kapcsán kutatásaim során arra a megállapításra jutottam, hogy a két ország viszonyában pozitív változás állt be, amelynek egyik jelének lehet akár azt is felfogni, hogy Prága „gesztusként” szlovákokat delegált a komáromi tárgyalásokra. Hogy később sem feltétlenül a nemezist látta a másokban Prága és Budapest, annak kapcsán egyfajta kitekintésként a háborús időszakra, elmondható, hogy a Cseh-Morva Protektorátusban sem tapasztaltak kifejezett magyarellenességet a magyar diplomaták, a helyi cseh vezetőség pedig majdnem ugyanolyan rossz szemmel nézte Edvard Beneš tevékenységét az emigrációban, mint a budapesti, továbbá az államot alakító szlovákok felé is megvolt egy bizonyos közös ellenszenv.

Az első bécsi döntés egy magyar diplomata visszaemlékezésének tükrében

Szerző: Uzonyi Anita (doktorandusz, I. évfolyam)

Intézmény: Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar

Kutatási témám a két világháború közötti magyar diplomáciatörténet eseménysoraiba illeszthető be. Az első világháború következményeként aláírt trianoni békeszerződés merőben megváltoztatta Magyarország helyzetét a Kárpát-medencében. Több szempontból elszigetelt országgá vált, kiemelve a gazdasági és politikai – azon belül is – a külpolitikai szegmenseket. Mindemellett az időközben létrejött kisantant is megnehezítette az ország számára a szankciókon való felülkerekedést. A békeszerződés azon pontjai, amelyek Magyarország területi integritását tárgyalták, kezdettől fogva magukban hordozták a revízió igényét. Ennek lehetősége állt fenn 1938-ban is az első bécsi döntés esetében – amit már jó pár diplomáciai tapogatózás megelőzött. A külpolitikai nyitás Bethlen István miniszterelnöksége idején érhető tetten elsőként, amikor egyértelmű külpolitikai céllá vált a revízió. Az 1920-as évek végére illetve az 1930-as évek elejére világossá vált, hogy ehhez az olasz és/vagy német segítség nélkülözhetetlen.

A rövid bevezetést követve ezen a ponton említtem meg kutatásom alanyát, Újpeéry Elemért, aki a datált korszakban diplomataként tevékenykedett. Életpályája a klasszikus értelemben számon tartott diplomata karrierutat követi, ugyanakkor származását tekintve középpolgári család gyermeke. Kutatásom újszerűsége abban mutatkozik meg, hogy a szakirodalom vajmi keveset foglalkozik a szóban forgó diplomatával, többnyire a korszak általános diplomáciai és külpolitikai jellemvonásai vannak feldolgozva. Kiemelve Pritz Pál munkásságát, a trianoni békeszerződés kapcsán Ablonczy Balázs kutatásai kihagyhatatlanok. Zeidler Miklós a revízió és a Magyarországon működő Ellenőrző Bizottságok szerep-

vállalását járja körbe és még sorolhatnám. E munkák ismerete is ösztönzött arra, hogy a már bőségesen és részleteiben gazdag külpolitikai szakirodalmat színesítsem egy monográfiával, természetesen kiegészítve a kor politikai, külpolitikai és kortárs anyagával. Ehhez segítségül Újpétery memoárja szolgál, illetve ellátogattam a Magyar Országos Levéltárba, ahol követjelentéseihez férhettem hozzá. Kutatásomban hatalmas előrelépést jelent a Lisszabonban található hagyatéka, amely központi részét képezi majd a doktori disszertációmnak. A szakma számára Újpétery Elemér életpályájának felvázolása, vizsgálata hiánypótlónak számíthat, hiszen eddig nem született még róla monográfia, és életpályája pontosan beépíthető a Horthy-korszak diplomatakarrierjeinek sorába, így komoly alapot biztosít egy későbbi, szerteágazó kutatásra. Céloként nemcsak Újpétery Elemér pályájának elemzését tűztem ki, hanem a kérdéskör műfajából eredendően az egész korszakot lefedő diplomáciai ismeretanyag prezentálását is. Ebből következik, hogy az első bécsi döntés magyar diplomáciai háttere is kutatásom tárgyává vált, és jelen esetben nem a tárgyilagos megközelítést és a tényként szolgáló adatok feldolgozását választom, hanem Újpétery memoárja alapján közelítem meg az eseményt, amely egy újszerű megvilágításba helyezheti a történéseket. A szerteágazó műfajiság lehetővé teszi, hogy több aspektusból vizsgáljam a témát, így írható diplomáciatörténet, karriertörténet, biográfia, társadalomtörténet vagy akár politikatörténet némi ideológiai alappal kiegészítve.

Nem pusztán politikai pályáivet kívánok felvázolni Újpétery pályáján keresztül. 1918-tól szélsőjobboldali orientáció jellemzi felfogását („lövészárok arisztokrácia”), egy jobboldali forradalomban hisz, s úgy gondolja, hogy helyet kell adni az új generációnak. A „lövészárok arisztokráciával”, ami azt fiatal generációt jelenti, melynek tagjai harcoltak a világháborúban és hatalomra akarnak jutni, jól tud azonosulni a diplomata. A kérdés, amely ennek kapcsán foglalkoztat az, hogyan válik Újpétery profi diplomatává, szakpolitikussá és a Horthy-rendszer hívévé, majd az 1940-es

évekre egy nyugatbarát, angolszász orientációt képviselő személyé? A kérdésre az egyik választ természetesen a több éves diplomatakarrierje adja, amely során álláspontja is változáson megy keresztül – ehhez az első bécsi döntés is hozzájárult.

A memoárok ismerete olyan kutatási módszert enged meg számomra, amely a formális elmélet megcáfolását vagy éppen elfogadását tűzi ki célul. A Magyarországot érintő külpolitikai szakirodalmi elemzések ellentétbe kerülhetnek egy-egy memoár tartalmával, így azok felülvizsgálata is szerves részét képezi kutatásomnak. Módszertanilag a kutatásom problémamegfogalmazó feltárásként is értelmezhető, ugyanis hiánypótló a szakma számára és a felvetett kérdésekre kíván választ adni. Néhány példát említve kutatásomhoz fel kívánom használni Szegedy-Maszák Aladár, Barcza György és Wodianer Andor írásait. Ezek a memoárok nyújtanak segítséget az általam felvetett hipotézisek kibontásához, amelyek esetében több szegmensre fókuszáltam, de kiemelve egyet, hogy az új diplomáciai kar – 1919 után – milyen karrierutat jár be.

Az Újpestery-életrajz csak egy része a kutatásnak, annak tapasztalatait, vizsgálatának eredményeit kell párhuzamba állítani a kortárs diplomaták életútjával. Újpestery karrierjét segédfogalmazóként kezdte, majd a protokollosztályra került, ahol lehetősége nyílt különböző országok delegáltjaival kapcsolatba kerülni. Karrierjének ezen a pontján tesz elsőként említést Kárpátalja visszatartolásától – az első bécsi döntés megelőlegezésével, egy német delegátussal folyó beszélgetése kapcsán. A müncheni konferencia megelőzte az első bécsi döntést, de egyáltalán, hogy kerülhetett szóba a magyar revíziós ügy és került aláírásra november elején? Ehhez is érdekes adalékul szolgál Újpestery visszaemlékezése. Kutatásomból kiderült, hogy a revízió ügyében egy utolsó kísérletet tett a magyar vezetés – ez a tény aligha szerepel a korabeli okmányokban –, nevezetesen, hogy Csáky külügyminiszter titokban megjelent a müncheni konferencia előtt és Cianót kereste, aki által

tolmácsolta a magyar ügy dominanciáját a konferencia előtt. Így vették fel a tárgyalási sorba a magyar ügyet is. Újpétery Elemér mint Csáky személyi titkára élte meg a történeteket, ez is rámutat arra, hogy a diplomata milyen fontos szerepkört tölthetett be a korszakban.

Újpétery Elemér visszaemlékezése is a konferencia címében szereplő három felvetést boncolgatja a téma kapcsán: revízió, felszabadulás vagy megszállás. Logikailag a memoár alapján fel lehet építeni azt a hármas összefüggést, ami igazolja a valóságot. Az első bécsi döntés magában hordozta a revízió lehetőségét, ami már 1918-tól napirendi pontként volt jelen a magyar politikában. Több szempontból is felszabadulást jelentett az országnak, hiszen kitört az elszigeteltségből és diplomáciai kapcsolatokat ápolhatott. Visszaemlékezésében Újpétery a megszállás problematikáját boncolgatja leginkább. Szemléletében is ez hozta a legnagyobb változást, hiszen 1942-ben, mikor Lisszabonban szolgált diplomataként haza sem jöhetett Magyarországra a majdani kormányváltás miatt. Angolszász orientációja az 1940-es évek elején kezdett felerősödni, az egyre dominánsabban jelenlévő német nyomás hatására. Gyakorlatilag az első bécsi döntés – és még sorolhatnám, de a konferencia tematikájánál maradva, – a visszaemlékezés és számos egyéb forrás tekintetében a megszálláshoz vezető út egyik állomásaként értelmezhető.

Kutatásom előrehaladásával az életrajzon túl számos egyéb területet szeretnék integrálni, hogy egy teljes képet kapjak a korszak diplomáciájáról. Ehhez kiváló alany Újpétery Elemér, aki mint klasszikus diplomata tevékenykedett a Horthy-korszakban.

„23 óra 59 perc”, a Trianon Múzeum Kárpát-medencei kutatási programjának felvázolása – avagy mesélnek-e, s ha igen, akkor miről mesélnek a revízió szemtanúi?

Szerző: Köő Artúr (abszolvált doktorandusz)

Intézmény: Károli Gáspár Református Egyetem

A trianoni békediktátum 100. évfordulója alkalmából egyedülálló, nagyszabású kutatási program megvalósítását határozta el a Trianon Múzeum (neve: 23 óra 59 perc) 2017 elején, amelynek célja, hogy felkutassa, megszólaltassa, összegyűjtse és megőrizze mindazok személyes élményeit és emlékeit, akik felszabadított magyarokként éltek meg a Magyar Királyi Honvédség bevonulását a területi revíziókat követően. Kutatócsoportunk több szakember bevonásával kezdte meg munkáját, amelynek során igyekeztünk és igyekszünk felkutatni az 1938–1941 közötti időszak szemtanúit, akikkel előre meghatározott irányelvek és kérdéssor alapján készítettünk és készítünk interjúkat, rögzítjük digitálisan a náluk fennmaradt bevonulási felvételeket és más relikviákat. A felvett interjúkból, begyűjtött eredeti vagy digitalizált dokumentumokból pedig adatbázis készül, amely számtalan formában válhat közkinccsé. Legfontosabb feladatunknak a felvett interjúkból egy dokumentumfilm elkészítését tartjuk. Kutatócsoportunk ma is igyekszik minél több egykori szemtanúhoz eljutni, hiszen napról napra kevesebben élnek azok közül, akik az akkori történéseket a kortárs hitelességével adhatják elő, így szinte a 24. órában vagyunk, hogy e személyek emlékeit rögzítsük a magunk és utódaink számára.

Az eddigiek alapján elmondhatjuk, hogy nem volt hiábavaló múzeumunk erőfeszítése. Több mint száz olyan lehetséges interjúalany jelentkezett a felhívásunkra, akik szemtanúi voltak az eseményeknek, s mindeddig több mint 75 interjút el is készítettünk. A felvett „nyers” videóanyag 55 órára rúg. Jártunk már Felvidéken, Erdélyben, Kárpátalján, Délvidéken magánszemélyeknél

és idősek otthonában egyaránt. Mindezeken túl több száz olyan fényképet kaptunk, amelyek eddig családi ereklyeként valamelyik asztalfiókban pihentek, de már eredetiben vagy másolatban a múzeumunk tárában találhatóak. Több mint egy méter anyagot sikerült eddig összegyűjteni visszaemlékezésekből, naplórészletekből, de más jellegű irat (leszerelő levél, különféle igazolványok stb.) is a birtokunkba került. Óriási energiát ad a kutatócsoportnak az, hogy nemcsak a szakmának van szüksége az ilyen jellegű kutatási programokra, hanem a társadalom részéről is van erre igény. Az egyik „adakozónk” például ezt írta nekünk: „Köszönöm a magam és a Felvidékről ideszármazott családom nevében is, hogy ezzel a kutatómunkával foglalkoznak.”

2018 márciusában sikerült felkutatnunk, megtalálnunk és a birtokába jutnunk annak az eredeti jegyzőkönyvnek, melyet 1940. szeptember 11-én állítottak ki, és Kolozsvár városának átadásáról, átvételéről szól (<https://magyaridok.hu/kultura/jelentem-kolozsvar-atveve-2876514/>). Elkészült még egy promóciós kisfilm is 2017-ben, amely a kutatási programunk népszerűsítésére volt hivatott (<https://www.youtube.com/watch?v=-Uc-ELkx2k-M&t=3s>).

A konferencián a kutatási program célját vázolom föl, bemutatom eddig eredményeinket és szót ejtek távlati céljainkról is. Mindemellett – amennyiben adottak a technikai feltételek – levétítenék a hallgatóságnak egy tíz perces kisfilmet (a kisfilmet csatolom az absztrakthoz), melyben néhány felvidéki interjúalanyunk mesél a Felvidék déli részének visszacsatolásáról, a korszak gazdaságtörténeti vonatkozásairól, a trianoni sokkról és a felvidéki ember lelkének behegedéséről, a bevonuló magyar honvédc csapatok ünnepélyes fogadásáról. Így ízelítőt kapunk abból, miről mesélnek a még élő felvidéki szemtanúk az 1938-as eseményekről.

Az 1938. évi őszi események megjelenítése a korabeli magyarországi vidéki sajtóban

Szerző: Mgr. Szuda Krisztina Eszter (abszolvált doktorandusz; tudományos segédmunkatárs – történész)

Intézmény: ELTE BTK, Történelemtudományi Doktori Iskola, A 19. és 20. századi kelet-európai történelem doktori program; Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete

A konferencia-előadás az 1938-as év őszén történt eseményekre fókuszál, melyek később negatív hatást váltottak ki a magyar-szlovák viszonyban is. Mint azt tudni lehet, az első bécsi döntés eredményeképpen 11.927 km² terület tért vissza Magyarországhoz, melyen a 869 ezer főnyi lakosságból 752 ezren (azaz 86,5%) vallották magukat magyarnak, és 117 ezren más nemzetiségűnek (szlovák, német, rutén). Emellett Szlovákia elvesztette legértékesebb mezőgazdasági területeit is, és ez később gazdasági és ellátási problémákat jelentett.

Az első bécsi döntést megelőzően október 9-én Komáromban a magyar és a szlovák fél kétoldalú tárgyalásokba kezdett, melyet Dél-Szlovákia főként magyarul lakta településein kívül a magyarországi sajtó is éber figyelemmel kísért. A tárgyalási napok folyamán világosan kiderült, hogy bár a magyar fél ragaszkodott az etnikai elvek betartásához, a szlovák fél nem szívesen engedte volna át a nyelvhathárhoz közel fekvő jelentősebb városokat (mint Pozsony, Nyitra, Léva, Losonc, Rimaszombat vagy Kassa). A korabeli események sajtóvisszhangja és a jelenlévők visszaemlékezései alapján világosan látszik, hogy mivel a szlovák fél nem akarta vállalni a döntés felelősségének súlyát, szorgalmazta egy nemzetközi döntőbíró bevonását a kialakult helyzet megoldásába. A tárgyalások október 13-án holtpontra jutottak, s a tárgyalófelek a befejezés mellett döntöttek. Mivel a két ország közötti diplomáciai vita nem fejeződött be, az első bécsi döntés hozta meg a kialakult szituáció lezárását november 2-án.

Az előadás első részében röviden ismertetem a fent említett két kiemelkedően fontos esemény politikai hátterét és lefolyását a téma szakértőinek eddig megjelent művei alapján (Sallai Gergely, Szarka László, Popély Gyula, Simon Attila, Janek István stb.), második részében pedig a napi események megjelenítését ismertetem sajtóvisszhang alapján. Az előadás utolsó részében igyekszem új megközelítésben is bemutatni a jórészt szlovákiai magyarok lakta dél-szlovákiai területek visszacsatolására adott reakciókat.

Elemzem azokat az újságcikkeket, sajtóértésüléseket, melyek főleg a magyarországi vidéki sajtóban jelentek meg. Mint ahogy a konferencia címében foglalt három különböző jelentéssel bíró fogalom (revízió, felszabadulás, megszállás) is utal arra, hogy ezt a döntést többféleképpen lehetett értelmezni, a korabeli sajtóban is többféle nyilatkozatok jelentek meg ennek kapcsán. Hogy pontosabb képet kapjunk a kor emberének gondolkodásáról és a fent említett eseményekre adott véleményéről, illetve magáról a szlovák–magyar viszonyról, érdemesnek tartom összehasonlítani a magyar, a szlovákiai magyar és a szlovák újságok 1938 októberében és novemberében megjelent cikkeinek tartalmát. A *Slovák, Slovenský hlas, Slovenský denník* és a *Prágai Magyar Hírlap* cikkein kívül, a budapesti vezető politikai lapok mellett vizsgáltam a magyar–szlovák határhoz közeli *Eger* napilapban, a nyíregyházi *Nyírvidék*, de a zalaegerszegi *Zalamegyei újság*ban megjelent sajtóértésüléseket is, melyek végigkövették a napi eseményeket. A szlovák politikai újságok természetesen az elcsatolt gazdasági területek és a szlovák nemzetiségű állampolgárok miatt érzett veszteséget, míg a magyar sajtóorgánumok a magyar revíziós politika térhódítását, és a trianoni békeszerződés miatt elcsatolt területek, valamint magyar nemzetiségű lakosok visszaszerzését hangsúlyozták.

Emellett érdemesnek tartottam a témát újszerű kutatás alá vetni – így mint a magyarországi szlovákokkal foglalkozó kutató – beemeltem az újságok közé a szlovák–magyar etnikai határtól távolabb fekvő városi lapok cikkeit is, melyek talán új információkat

tartalmazhatnak a témában jártasabb kutatók számára is. Kíváncsi voltam továbbá arra is, hogy a szegedi *Délmagyarország* című politikai napilap, illetve a *Békésmegyei Közlöny* cikkei mellett milyen álláspontot foglaltak el, illetve egyáltalán írtak-e a magyarországi szlovák (*Čabiansky kalendár, Evanjelický hlásnik*) és a jugoszláviai szlovák újságok (*Národná jednota*) és sajtóorgánumok a komáromi tárgyalásokról, az első bécsi döntésről vagy a szlovák–magyar viszony elmérgesedéséről. A korabeli levéltári dokumentumok mellett véleményem szerint a sajtóvisszhang olyan kiegészítő információkat tartalmaz, melynek segítségével nyomon lehet követni az 1938. októberi és novemberi politikai eseményeinek a közvéleményben kiváltott hatásáról, annak megítéléséről.

Bár jelen konferencia-előadás ezúttal nem tér ki a magyarországi szlovákok életében bekövetkezett eseményekre az 1938-as évben, az viszont a téma kutatásának tapasztalatából kitűnik, hogy az 1938-as év utáni szlovák és cseh sajtóban, illetve levéltári dokumentumokban „magyarországi szlovákok” megnevezés alatt már inkább az első bécsi döntés után átcsatolt területek szlovák nemzetiségű lakosait értik.

A Szent Jobb látogatása Komáromban 1938-ban

Szerző: Tóth Marcell László (doktorandusz, IV. évfolyam)

Intézmény: Széchenyi István Egyetem, Regionális-
és Gazdaságtudományi Doktori Iskola

Szerző: Pokornyi Gábor

Intézmény: Komáromi Klapka György Múzeum

Előadásunkban a Szent Jobb 1938-as történelmi látogatását szeretnénk bemutatni, kitérünk arra, mit érdemes tudni magáról az ereklyéről, milyenek voltak a látogatás előzményei, illetve hogyan zajlott le e nagy jelentőségű esemény Komáromban.

A Szent Jobb magyar nemzeti és katolikus ereklye, amely feltehetően Szent István király természetes úton mumifikálódott jobb keze. István nevezetessé vált jobb kezéről először az 1116 körül íródott Hartvik-legendát tett említést: a krónikás püspök ebben leírta, hogy az 1083-as szentté avatási procedúra során, amikor Szent László király jelenlétében felnyitották elődje sírját, annak földi maradványai között jobb kezét csodálatos módon épségben találták. Egy 1473-as krónika még egy kalandos lopással egészítette ki Hartvik történetét, miszerint a király kincstartója, egy Merkúr nevű klerikus ellopta a Szent Jobbot – mely ekkor még a teljes kart magába foglalta – és bihari birtokán rejtette azt el. László személyesen kereste fel a papot, és miután biztosította őt bűnbocsánatáról, visszakapta István ereklyéjét, és Merkúr szóban forgó földbirtokán épített számára egyházat – ezzel magyarázzák azt, hogy a Szent Jobb valóban a bihari Szentjobbon maradt egészen a középkori magyar állam összeomlásáig. Tiszteletéről az 1222-es Aranybulla törvényben rendelkezett. A XV. században kezdődött a Szent Jobb vándorútja, mikor is először Székesfehérvárra vitték, majd a török uralom alatt Boszniába, később (1590 körül) Raguzába, a mai Dubrovnikba került, az ottani domonkos szerzetesekhez. Mikor Mária Terézia tudomást szerzett az erek-

lye hollétéről, mindent elkövetett annak visszaszerzése érdekében. Hosszadalmas diplomáciai tárgyalások után a raguzaiak kiadták, így 1771. április 16-án már Bécsben csodálhatták a hívek, majd nagy pompával Budára szállították. Itt a Szent Jobbot az angol-kisasszonyok gondjaira bízta Mária Terézia, s egyben elrendelte Szent István napjának, augusztus 20-ának megünneplését.

Az 1800-as évek elején II. József rendeletére a keresztesek férfi-rendje őrizte, majd a rend megszűnése után, 1865-től az esztergomi főegyházmegye feladata volt a Szent Jobb biztonságos őrzése. Az 1900-as évek elején a budavári palota Zsigmond-kápolnájába került, ahol 1944-ig volt látható – innen vitték például az 1938-as Szent István-év keretében a Parlament elé az augusztus 20-i szentmisére. A II. világháború alatt a Szent Jobbot a koronázási ékszerekkel együtt elhurcolták, és egy salzburgi barlang mélyén rejtették el. Itt talált rá az amerikai hadsereg, s megőrzésre a salzburgi érseknek adták át. Az Amerikai Katonai Misszió három tagja hozta vissza Magyarországra, az 1945. augusztus 20-i körmenetre. Hazakerülése után 1950-ig az angol-kisasszonyok zárdájába került, majd ezután érkezett meg jelenlegi helyére, a Szent István Bazilikába. 1987-ben már méltó helyére, a bazilika önálló kápolnájába került, és 1989 óta ismét az augusztus 20-i körmenet fő látványossága.

A Szent Jobb történetének megbecsülésekben leginkább bővelkedő időszaka a két világháború közti évekre tehető. Ennek is kiemelkedő eseménye volt az 1938-as esztendő. Serédi Jusztinián bíboros, esztergomi érsek közbenjárására a bécsi kongresszus után lehetőség adódott, hogy Budapesten kerüljön sor a XXXIV. Eucharisztikus kongresszus megrendezésére. A kongresszus időpontját 1938-ra tervezték, mivel Szent István király halálának 900. évfordulóját ünnepelte Magyarország. Nem sokkal később egy másik fontos javaslat merült fel, hogy Magyarország 22 állomását érintve keljen útra a Szent Jobb, ehhez megfelelő szállítóeszközre, örökre és kísérekre volt szükség. Már 1936-ban Darányi Kálmán

megalakította a Szent István Emlékév Országos Bizottságát, mely állami szinten látta el a Szent István év előkészületeit. Elnöke Serédi Jusztinián volt.

1937. március 17-én a püspöki kar pásztorlevelében nyilvánosságra hozta, hogy a Szent István jobbát, halálának 900. évfordulója alkalmából körbeviszik Magyarországon.

1937. október 21-én a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elfogadta az 1938-as Szent év kettős programját.

1937. december 4-én Mihalics Zsigmond prelátus az előkészítő főbizottság nevében Esztergomhoz fordult, hogy tájékoztassák a püspöki kar határozatát, melyben a Szent Jobb országglása foglaltatott.

1938. május 30-án – 1084-ben ezen a napon fedezték fel egy bihari községben az eltűnt Szent Jobb ereklyét – a Szent István emlékévé első eseményeként ünnepi szentmisét celebráltak, majd Szent Jobb körmenetet tartottak, utána átvonultak az Országház elé.

Tehát 1938-ban, a Szent István halálának 900. évfordulójára rendezett szentévben megemlékezésékként körbehordozták az országban, többek között Komáromba is elvitték, ahol rendkívül nagy ünnepek közepette fogadták az ereklyét. 1938. május 31-én indult első útjára és 1942-ben fejezte be országglását a Szent Jobb.

Az Aranyvonat által érintett állomásokat feldíszítették, a vármegyék határán hivatalos fogadóbizottság várta a vonat érkezését és így kísérték be az ünnepi díszbe öltöztetett állomásokra, ahol a lakosság körmenetben vonult ki az állomásra. A püspöki székvárosokban egy éjszakát, a városokban pár órát, közbenző állomásokon pár percet tartózkodott a Szent Jobb. Megállás után kinyitották az üvegfalat, leeresztették a lépcsőt és ereklyetartóval együtt 4 vagy 8 pap vállon hordozható baldachinra emelte az ereklyét. Az őrség felsorakozott és a parancsnok a Szent Jobb előtt indult el, őt követte a Szent Jobbot hordozó papok csoportja, mögöttük a Szent Jobb őre, két oldalról pedig a Koronaőrök zárták az alak-

zatot. Őket követhették a főméltóságok és az ünneplő tömeg. Az ünnepi fogadóbizottság (főispán, alispán, polgármester, megyéspüspök, papság) a felsorakozott díszszázad, a katonai zenekar és az ünneplő lakosság már előre várta Szent István jobbját. A hivatalos fogadóbeszédet a város vezetése végezte, a papság főpapi szentmise keretében üdvözölte az ereklyét a város főterén. Ezután következett a közszemle.

Ahol nem állt meg az Aranyvonat, ott megfelelő sebességre lassított, a lakosság pedig térden állva köszöntötte a Szent Jobbot. A Szent Jobb 1938-as országglását követő időket beárnyékolta a közelgő háború szele, és az 1941–42-ben megtett útja után a Szent Jobb kocsi sorsáról nincs adatunk.

A Szent Jobbot június hó 19-én, vasárnap reggel 8 óra 20 perckor hozta az aranyvonat Komáromba, és 9 óra 20 percig a vasútállomás előtti térségen tették ki közszemlére nagy ünnepélyesség mellett.

A nagy napon harangzúgás, ágyúdörgés, kürtszó, dobpergés közepette futott be a komáromi állomásra az aranyvonat. Megjelentek iskolás gyermekek, köztük igen sokan magyaros viseletben, frontharcosok, leventék, tűzoltók formaruháikban, a tatabányai bányászok díszszázada jellegzetes bányászruhájukban, zenekarral, Ács, Mocsa, Nagy- és Kisigmánd zarándokcsapata zászlóik alatt, illetve a helyőrség tiszti kara teljes tábori díszben Horváth Péter alezredes vezetésével, Dr. Záhonyi Aladárné, a járásbírósi elnök neje fekete díszmagyar nemzeti viseletben, a vármegye urai: dr. Radocsay László főispán, dr. Frey Vilmos alispán, dr. Divéky István főügyész, Reviczky Elemér és Reviczky István főszolga-bírók és dr. Boncz Nándor árvaszéki ülnök.

A megérkezéskor a zenekarok és a Komárom városi meg a falvak egyesített énekkara a *Himnusz*t adják elő. Az Aranyvonatot Alapy Gáspár magyar királyi kormányfőtanácsos polgármester fogadta ünnepélyesen, majd a Szent Jobbot díszőrség kíséretében kivitték a zászlóerdővel, díszszázaddal hivatalok, testületek, egye-

sületek falvak népének küldöttségeivel és a zarándokok ezreinek tömegével övezett tábori oltár díszemelőjére.

Surányi Ferenc főpapi öltözetben hódolt a Szent Jobb előtt s némán üdvözölte az aranyvonatot kísérő Mészáros János érseki helynököt, a főpapot és Huszár Károly nyugalmazott miniszterelnököt. A Szent Jobb elé azután maga Alapy Gáspár polgármester lépett, és szép beszédben köszöntötte a Szent Jobbot, és ajánlotta oltalmába a várost és annak népét.

Ezt követően Surányi Ferenc c. apát, esperesplébános mondott csendes szentmisét. Közben a Szent Imre Dalkör s az összes ájtatos hívek egyházi énekeket énekeltek a bányászzenekar kíséretével. Mise után a zarándoksereg hódolattal vonult el a Szent Jobb előtt, amikor is azt megtekinthették.

A Szent Jobb történelmi jelentőségű komáromi látogatása véget ért, a kísérő papság a testőröktől sorfalat állva visszahelyezte az ereklyét az arany vonatba. Mikor Mészáros János érseki helynök elbúcsúzott az előkelőségektől, felharsant újra a *Himnusz* és az Aranyvonat lassan kigördült a pályaudvarról Győr felé.

Hétfőn este 8 óra 14 perckor ismét Komáromban volt az aranyvonat, észak-dunántúli útjáról a fővárosba visszatérőben. Ez alkalommal is, bár csak 10 percig tartózkodott a vonatállomáson, kellő áhítattal és hódolattal nézte a hívók serege a Szent Jobbot. A rövid itt tartózkodás alatt az egybegyűlt sokaság a *Hol vagy István király* című éneket énekelte és a magyar ruhás kislányok hódolatuk jeléül hatalmas virágcsokrot helyeztek a Szent Erekllye elé.

Az első bécsi döntés következményei a csehszlovákiai magyar sarlós értelmiségre

Szerző: Bajcsi Ildikó (doktorjelölt)

Intézmény: Eszterházy Károly Egyetem, Bölcsészettudományi Kar

A sarlós értelmiséghez azok a Trianon után Csehszlovákiába került első generációs kisebbségi magyar fiatalok tartoztak, akik a századforduló környékén még Magyarországon születtek, de már jórészt Csehszlovákiában szocializálódtak. Felsőfokú tanulmányukat pedig Magyarország helyett Brünnben, Prágában és Pozsonyban végezték. Ezek a fiatalok a Szent György Kör öregcserkészeinek csoportjaiból verbuválódtak. A sarlósok 1925 és 1928 között a népi iránytól a szocializmus felé mozdultak el, 1930-tól pedig jórésztük a kommunizmus felé tájékozódott. Az 1931-es kommunista fordulat egyúttal a Sarló felbomlását is jelentette, amelyre 1934-ben sor került. Az értelmiségi élgárda tagjai olyan személyekből adódtak össze, mint Balogh Edgár, aki a mozgalom vezetője és ideológiai szempontból a legbefolyásosabb tagja volt. De köztük voltak jelen a csehszlovákiai magyarság olyan emblemikus figurái, mint Jócsik Lajos, Szalatnai Rezső vagy Peéry Rezső. A fiatalok fontos szempontokat jelöltek ki egy újszerű kisebbségi identitás megteremtéséhez és új integrációs stratégiák kereséséhez. Ebben központi szerepet játszott dunai konföderációs elképzelésük (közép-európai államközösség), melyet a fiatalok a revízió megvalósítása helyett tűztek ki célul.

Ahogy azt fent is említettük, 1931-et követően, vagyis miután a nemzedék egy része a kommunizmus felé tájékozódott, ideológiai szétfejlődés ment végbe a csoporton belül. A fiatalok egy része a szélsőbaloldal felé orientálódott, más részük a szociáldemokrata irányvonal felé mozdult el, egy kis rész pedig beállt a keresztényszocialista proházások közé. Mindeközben az 1930-as

évek második felében a sarlósok többsége felismerte a küszöbön álló változások jelentőségét. Többen aktív szerepet vállaltak a „nemzeti összezáródásként” is emlegetett folyamatban, amikor a Móricz Zsigmond, illetve Németh László körül tömörülő magyarországi népi mozgalom körei és a polgári konzervatív, illetve liberális csoportok kapcsolódási pontokat kerestek a szociáldemokraták és a munkásmozgalom más csoportjai felé is. Az 1930-as évek második felére jellemző közeledésben természetesen éppúgy közrejátszott a külpolitikai helyzet, mint a csehszlovák nemzetiségi politika egyre jobban láthatóvá vált és a nyugati szövetségesek által is nyíltan bírált zsákutcája.

A csehszlovákiai magyar Egyesült Magyar Párt 1936-os megalakulása szintén ennek a jórészt Magyarországról kezdeményezett, de rövid ideig Csehszlovákiában is jelentős visszhangot kiváltó magyar nemzeti egységesülést látszott alátámasztani. A folyamatban tehát a sarlósok aktívan részt vettek, mert azt feltételezték, hogy mozgalmi tapasztalataikra a közeledő válsághelyzetekben is szükség lehet. Ezt igazolja a Szvatkó Pál által létrehívott *Új Szellem* című folyóirat, és az annak holdudvarában megjelenő sarlós szerzők aktivitása. Az 1937 és 1938 között megjelenő új lapnak, amely programszerűen a szlovenszkoói magyar szellemi élet egységesülését szolgálta, Szvatkó a sarlósok közül meg tudta nyerni Vass Lászlót, Peéry Rezsőt, Duka Zólyomi Norbertet és Bólya Lajost is.

1935-től kezdődően, s különösen a bécsi döntést megelőző években ugyanakkor egyre érezhetőbbé vált a nemzedék tagjainak ideológiai szétválása, a mozgalmi, baráti csoportok széthullása.

Az 1938-as bécsi döntést követően a sarlós vezetők jórésze – pl. Jócsik Lajos, Kovács Endre, Dobossy László, Dobossy Imre, Boross Zoltán, Vass László – vagy lakóhelyük szerint kerültek magyar fennhatóság alá, vagy ők maguk települtek olyan városba, amely visszakerült Magyarországhoz. A nemzedék másik része – elsősorban természetesen a pozsonyiak – pl. Brogyányi Kálmán,

Peéry Rezső és Szalatnai Rezső – a „második kisebbségi” sorsot is vállalta a Szlovák Köztársaságban. A bécsi döntés után megváltozott körülmények mindenestre gyökeres változást hoztak az egykori sarlósok életében.

A bécsi döntést követően Budapestre, az irodalmi közélet központjába került Jócsik Lajos nemzedékének szétszóródását kötötte „a hazatérés fordulataihoz”, amikor a megszűnt csehszlovák világot maguk mögött tudva, egzisztenciálisan, emberileg, szakmailag, érzelmileg és politikailag is át kellett magukat zsilipelniük az országgyarapítás eufóriájában égő magyarországi állapotok közé. Mindez a jelentős magyarországi kapcsolattal rendelkező, de még mindig szakmai pályájuk elején álló felvidéki magyar értelmiségiek számára komoly kihívást jelentett.

Az első bécsi döntést követő újrakezdésben, illetve az összmagyar szellemi életbe való bekapcsolódásukban a népi mozgalom céljainak vállalása erős ideológiai kontinuitást jelentett kisebbségi és magyarországi működésük között. A magyarországi népiekkel való korábbi kapcsolataik nagymértékben segítették tájékozódásukat, szakmai érvényesülésüket. A népi írók között gyakran elmergesedő konfliktusokban a kisebbségi viszonyok között felnőtt „sarlósok” gyakran léptek fel közvetítőként, segítőként. Mindenesetre az új, többségi, jórészt budapesti értelmiségi közegbe való beilleszkedést a fővárosi értelmiséggel korábban kialakult kapcsolatok „újráfelfedezése”, a felvidékiek iránti szolidaritás érezhető megnyilvánulásai egyaránt segítették. Mindebben kulcsszerepe volt Móricz Zsigmondnak. A visszatérést követően a legintenzívebb kapcsolata Móriczcal és a népi írókkal a Budapestre költözött Jócsik Lajosnak volt.

A népi mozgalom törzsét jelentő nemzedék „nemzeti összezárkozásának” öröme mellett ugyanakkor megjelent a kisebbségi élet értelmének a megkérdőjelezése is a visszatért nemzedék tagjainak gondolkodásában. Miközben a „visszatértek” maguk is az integráció lehetőségét keresték, szembesülniük kellett a magyarországi

értelmiségi körök sokszínűségével és konfliktusaival, amely tovább árnyalta az anyaországi elittel szemben kialakított képet.

Mindenesetre miután a szlovenszkói magyar szellemi elit pár hónap alatt szembesült a magyarországi viszonyok különbségeivel, igen rövid időn belül, egy év leforgása alatt betagozódott az új keretek közé. Ehhez persze hozzájárult az is, hogy több sarlós vezető a bécsi döntést követően állami szolgálatba állt, ami ugyancsak a Magyarország iránti lojalitásukat feltételezte és bizonyította. Közéjük tartozott az érsekújvári királyi járási bíróságnál ügyészként működő Dobossy Imre vagy az érsekújvári királyi ügyészség vezetőjeként tevékenykedő Bólya Lajos. Ezt az is aláhúzza, hogy Berecz Kálmánnal együtt mindketten az EMP (később Felvidéki Magyar Párt) tagjai lettek.

Szólnunk kell azokról az egykori sarlósokról is, akik 1938-at követően az első Szlovák Köztársaságban maradtak. Szalatnai Rezső Peéry Rezsővel együtt a fővárosi magyar lapok szerkesztőjeként működött az új államban. Ők ketten a pozsonyi magyarságnak a német nemzetiszocializmust és annak magyarországi, szlovákiai magyar követőit elutasító szellemi vezetői voltak, s emiatt az Esterházy Jánost támogató kiváló publicistákat sokan a Magyar Párton belül is „szalonbolsevikokként” emlegették. Ők ekkor szembesültek azokkal a nehézségekkel, melyet az új kisebbségi időszak idézett elő az erősen autoriter és az egyházi háttérrel erősen antidemokratikus, tekintélyelvű, fasisztoid tendenciákkal ötvöző Tiso-féle Szlovák Köztársaságban. Véleményük szerint az Első Csehszlovák Köztársaság demokratikus, szabadelvű rendszerének pozitív jogi kereteit összehasonlíthatatlanul jobb körülményeket biztosítottak a magyar kisebbség számára, mint a tiso Szlovákia.

Ezzel szemben a Harmadik Birodalom Biztonsági Szolgálat (Sicherheitsdienst) pozsonyi irodájának 1944. évi jelentése a pozsonyi sarlósok másik csoportját, Brogyányi Kálmánt, Duka Zólyomi Norbertet és Ludwig Aurélt az Esterházy-féle szlováki-

ai Magyar Párt nemzetiszocialista vonalához sorolta. Tény, hogy Brogyányi főszerkesztőként, Duka Zólyomi pedig szerzőként vállalt szerepet a *Magyar Szó* című nyilas szellemiségű pozsonyi lap megjelenítésében. Kettejüket a csehszlovák Népbíróság 1946-ban kollaboráció vádja miatt börtönbüntetésre ítélte.

Ők azonban a ritka kivételek közé tartoztak. A második világháború idején – elsősorban korábbi baloldali tevékenységük miatt – több sarlós fiatal vált a nyilasok, majd a Gestapó üldözöttjévé. Közéjük tartoztak az érsekújvári sarlósok: Balázs András, Jócsik Lajos, Horváth Ferenc, Dobossy László és Dobossy Imre, akiknek azonban sikerült elrejtőzniük. Berecz Kálmánt, bár letartóztatták, szintén megszökött egy koncentrációs tábor felé tartó vonat vagonjából. A háborút követően Ludwig Aurél is Ausztriába menekült, majd az Egyesült Államokban lelkipásztorként tevékenykedett.

TARTALOM

Bencze Dávid: Az első bécsi döntés a magyar és a szlovák historiográfiában	5
Miklós Dániel: A csehszlovák–magyar diplomáciai viszony változása a müncheni döntés után	13
Uzonyi Anita: Az első bécsi döntés egy magyar diplomata visszaemlékezésének tükrében	17
Kőő Artúr: „23 óra 59 perc”, a Trianon Múzeum Kárpát-medencei kutatási programjának felvázolása – avagy mesélnek-e, s ha igen, akkor miről mesélnek a revízió szemtanúi?	21
Szuda Krisztina Eszter: Az 1938. évi őszi események megjelenítése a korabeli magyarországi vidéki sajtóban	23
Tóth Marcell László – Pokornyi Gábor: A Szent Jobb látogatása Komáromban 1938-ban	26
Bajcsi Ildikó: Az első bécsi döntés következményei a csehszlovákiai magyar sarlós értelmiségre	31